

Pravdy „mělké“ a „hluboké“

Jan Zrzavý rozlišil ve své úvaze ve Vesmíru (Vesmír 74, 1995, č. 3, s. 149) dva druhy či typy pravd: jednak „pravdy hluboké (jejichž opakem je jiná pravda) a pravdy mělké (jejichž opakem je nepravda)“, a dodává: „věda vyndává ze světa toliko pravdy mělké. Komu to vadí, ať nedělá vědu, ale něco jiného, třeba stejně pěkného.“ Postihl tím cosi na „věci“, ale poskytl zároveň příklad (nejméně) trojí závažné chyby, kterou nelze přejít mlčením, i když článek není míněn jako vědecký (a tím méně filosofický) příspěvek. 1) Především tu je základní omyl v netématizovaném, ale zřetelně vysloveném předpokladu, že „pravdy“ lze ve světě vyhledávat a nacházet a že je lze dokonce ze světa vyjmát, „vyndávat“. To je „předsudek“, který je v rozporu jak s dlouhou tradicí původně řeckou (Aristotelés vtiskl evropskému myšlení přesvědčení, že místo pravdy je v soudu resp. ve výpovědi, nikoliv tedy ve věcech samých), ale který je v rozporu také s onou druhou tradicí, která měla – křesťanským zprostředkováním – vliv na naše dnešní myšlení (totiž že pravda je základnější, skutečnější než cokoli, co je součástí světa). Zjevně tu došlo k záměně významu slov: pravda tu je chápána jako sama skutečnost, nikoliv tedy jako pravda o skutečnosti, a navíc je zaměněna pravda za pravdivý soud či výrok. 2) To je tedy druhý, velmi rozšířený omyl, jehož vliv je tím povážlivější, že otvírá možnost sofistického úniku od skutečného problému (a tím – třeba často nechtěně – nahrává relativistickým a protirozumovým náladám tzv. postmoderny (kteréžto pojmenování však může mít také jiný, počestnější význam). Jestliže vůbec přijmeme, že je rozdíl mezi pravdivými a nepravdivými soudy, výroky, názory, teoriemi atd., pak se musíme pokusit najít něco, co těm pravdivým je společné a co umožňuje a zakládá jejich pravdivost. 3) Rozlišení pravd (nadále tedy ve významu pravdivých soudů, výroků atd.) na hluboké a mělké by snad mohlo mít jakýsi heuristický význam, ale nutně by vyžadovalo podrobnější specifikaci. Problematické je však – opět netématizované, ale zřetelně vyslovené – mínění, že proti hluboké pravdě může stát jiná, neméně hluboká a neméně pravda. Zajisté lze tušit, co měl autor asi na mysli, ale nám teď jde o to, co řekl a nechal vytisknout. Znamená to připustit, že je třeba vážně počítat s pluralitou (hlubokých) pravd. Chápu to jako výraz nedostatku solidarity vědce s jinak zaměřenými lidmi, jimž také jde o pravdu, i když dělají „něco jiného, třeba stejně pěkného“ (a možná i jako nový, „moderní“ a „postmoderní“ výraz akceptace učení o dvojí pravdě, rozšířené na mnohost hlubokých pravd). A v pozadí toho všeho je jeden kardinální omyl, který by ovšem autor chtěl nejspíš obhájit nebo rehabilitovat jako jednu z „hlubokých pravd“, proti níž je ochoten z neutrální distance uznat eventuelní jinou „hlubokou pravdu“, kterou nicméně sám nesdílí a jako pravdu neuznává (nebo ji snad schizoidně uznává také? a proč tedy?). Co nejen nebylo tématizováno, ale ani vysloveno, musíme pokusně formulovat sami: testovatelnost, o níž je řeč, znamená asi ověřitelnost souhlasu či souladu pravdivého tvrzení či hypotézy atd. se „skutečností danou“. Právě to však nemůže být chápáno jako jedna z hlubokých pravd, neboť jde o teorii (či spíše rozšířenou hypotézu, za teorii jen považovanou), jejíž testování nemůže být sice prováděno „srovnáním“ s něčím „objektivně daným“ (taková teorie nemá přece žádný „objektivně skutečný“ korelát), ale může být (a mnohokrát již bylo) falsifikováno jinými metodami.

(Praha, 950701-1.)